

buildings of the 10th – 11th centuries and reaches its peak during the epoch of Zakarids.

The appearance of the stone image of the eagle with an animal in its claws in the art of Transcaucasia of the 10th – 11th centuries is associated with the dynasties of Armenian and Georgian Bagratuni. From this point it is easy to assume that the frontal relief composition of the eagle clawing an animal was an expression of a customer belonging to a privileged royal family. However, such an obvious dissimilarity and variety of designated motif among the monuments constructed by members of the same branch of Bagratuni (the relief eagle from the Oshki Monastery holds in its claws the bullock and of Khakhuli Monastery we see the hare or a deer) indicates the fact that the image of the eagle clawing an animal is not a heraldic sign of a certain kin.

The frontal stone image of a bird with a prey in its claws is known in the Byzantine architectural plastic of 12th – 14th centuries and in the Armenian and Georgian relief decoration of this period, which had no association with Bagratuni as customers. It seems that this designated motif served as an emblem for expressing might and visual language of power.

*Զարուհի Հակոբյան
Հայաստան, Երևանի պետական համալսարան*

**ԽԱԽՈՒ ՎԱՆՔԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՇՔԱՄՈՒՏՔԻ
ՔԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ՀԱՐԴԱՐԱՆՔԸ**

Խախու վանքը պատմական Տայքի նշանակալի կառույցներից մեկն է, հիմնադրվել է 10-րդ դարի վերջին քառորդում՝ Դավիթ կյուրապաղատի կառավարման տարիներին: Վանքի գլխավոր՝ Սբ. Աստվածածին եկեղեցու երեք մուտքերից կենտրոնականը հարավայինն է՝ հարդարված որմնաքանդակներով, որ հետագայում ծածկվել է 14-րդ դարում եկեղեցուն կցված սյունասրահով:

Սբ. Աստվածածին եկեղեցու շքամուտքը երկու կողմից ձևավորված է զույգ կիսասյուններով և դրանց վրա հենվող կամարով: Ճակատակալին Խաչի համբարձման տեսարանն է, իսկ մուտքի երկու կողմերը հարդարում են հետևյալ պատկերները. ձախից՝ Ալեքսանդր Մակեդոնացու համբարձումը, անգղառյուծը, ցուլին հոշոտող առյուծը, աջից՝ Պետրոս առաքյալը, Հովհանի պատմությունը և փասիանի ու առյուծի քանդակները:

Որոշ գիտնականներ հայտնել են այն կարծիքը, որ շքամուտքի քանդակները համաժամանակյա չեն, բաշխված են անկանոն և իմաստային առումով իրար հետ չեն կապվում (Մ. և Ն. Թիերիներ, Ն. Ալադաշվիլի): Մինչդեռ որմնաքանդակների պատկերագրական ու ոճական քննությունը, ինչպես նաև դարաշրջանի այլ հուշարձանների հետ համեմատությունը հիմք են տալիս խոսելու գաղափարական և հորինվածքային մեկ ընդհանուր ստեղծագործության մասին, որի հիմքում ընկած են ուժեղ իշխանության, աստվածային նախախնամության և հավատի հաղթանակի գաղափարները: Այլ կերպ ասած՝ հորինվածքը միտված է փառաբանելու իշխանության գագաթնակետին հասած՝ Տայքի կառավարիչ Դավիթ կյուրապաղատին: Այսպես, առյուծի կամ հոշոտող առյուծի պատկերները խորհրդանշում են ուժեղ իշխանությունը, Ալեքսանդր Մակեդոնացու համբարձումը՝ իշխանության բարձրակետին հասած տիրակալին, առասպելական գրիֆոնը և թռչունը խորհրդանշում են երկնային ուժերը, Հովնան մարգարեի պատմությունը հանդիսանում է Փրկության նախակերպարը, իսկ դրախտի բանալիներով Պետրոս առաքյալն այլաբանում է Երկնային արքայությանն արժանանալու երաշխիքը: Այս հորինվածքի հանգուցակետն է Խաչի համբարձումը, որ նույն Քրիստոսի համբարձումն ու փառաբանումն է ներկայացնում:

Խախուի գլխավոր եկեղեցու շքամուտքի հորինվածքի գաղափարական մտահղացումն ընդհանրություններ ունի Աղթամարի Մբ. Խաչ եկեղեցու (915-921) որմնաքանդակների հետ, որտեղ շեշտադրված են նույն՝ աստվածային նախախնամության, կատարյալ իշխանության և կատարյալ աշխարհի գաղափարները: Պատահական չէ, որ Մբ. Աստվածածին եկեղեցու գրեթե բոլոր պատկերները զուգահեռներ ունեն Աղթամարում:

Աղթամարի և Խախուի քանդակային հարդարանքի հիմքում ընկած գաղափարները ծագում են Մակեդոնյան հարստության դարաշրջանում լայն տարածում գտած՝ հավերժ ու կատարյալ իշխանության մասին ունեցած պատկերացումներից, որոնք այսրկովկասյան տարածաշրջանում ձևավորեցին պատկերագրական և գեղարվեստական ինքնատիպ տեղական ավանդույթ: Հաշվի առնելով Աղթամարի եկեղեցու՝ մոտ կես դար ավելի վաղ լինելու հանգամանքը՝

կարելի է փաստել, որ այն ներկայացնում է նման խորհրդանշական գաղափարների առաջին և ամենաընդարձակ արտահայտությունը տարածաշրջանում՝ իր ազդեցությունը թողնելով ժամանակի մի շարք այլ կառույցների վրա, ինչպես՝ Խախու վանքի գլխավոր եկեղեցին, Օշքվանքի Մայր տաճարը (963-973), Բագրատի Մայր տաճարը Քուրախիում (1003): Նշված եկեղեցիների հարուստ հարդարանքը, դրանց հիմքում ընկած գաղափարների և խորհրդանշական պատկերների ընդհանրությունը պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ բոլորն էլ թագավորական պատվերներ էին և կոչված էին արտահայտելու կատարյալ տիրակալի և նրա կառուցած «կատարյալ երկրի» մասին պատկերացումները:

Zaruhi Hakobyan

Armenia, Yerevan State University

THE SCULPTURAL DÉCOR OF THE MAIN CHURCH PORTAL OF THE KHAKHU MONASTERY

The monastery of Khakhu is one of the important buildings of the province of Tayk'. It was founded in the last quarter of the 10th century under the government of David the Curopalates. The southern entrance is the main of the three entrances of the church, decorated with wall sculptures which were later, in the 14th century, covered by an added column hall.

The portal of the Holy Virgin church is decorated on both sides by twin half-columns and arches supported by them. On the tympanum one can see the scene of the Ascension of the Cross, while the sides of the entrance are decorated with the following scenes. On the left: the ascension of Alexander of Macedonia, a griffon, a lion devouring a bull; on the right: the Apostle Paul, the History of Jonas and sculptures of a pheasant and a lion.

Some scholars expressed the opinion that the portal sculptures are not contemporary and that they are not semantically tied with each other (M. and N. Thierry, N. Aladashvili). Nevertheless, iconographic and stylistic study of the wall sculptures, as well as their comparison with other monuments of that period justifies speaking about a common ideological and compositional work based on ideas of strong power, Divine Providence and the victory of faith. In other words, the composition is aimed to praise David the Curopalates, governor of Tayk', who reached the summit of power. The pictures of a lion or a devouring lion symbolize strong power, the ascension of Alexander of

Macedonia indicates a governor having reached supreme power, the legendary griffon and bird symbolize celestial forces, the history of the prophet Jonas is the proto-image of salvation and the Apostle Paul with the keys of Paradise is the guarantee of being worthy of the Heavenly Kingdom. The main focal point of this composition is the Ascension of the Cross which is praising the Ascension of Christ.

The ideological conception of the main portal at Khakhu has something in common with the wall sculptures of the church of the Holy Cross of Ałt'amar (915-921), which accentuates the same Divine Providence, ideas of perfect power and a perfect world. It is not fortuitous that almost all pictures of church of the Holy Virgin have their parallels in Ałt'amar. Ideas on which sculptural décors of Khakhu and Aghtamar are based have their sources in notions widely spread during the Macedonian epoch about eternal and perfect power. They formed an original local iconographic and artistic tradition on the territory of the Ante-Caucasus. Taking into account the circumstance that the church of Ałt'amar is older by nearly a half century, one can attest that it is the first and the most elaborate expression of such symbolic ideas in the region, having left its influence on a series of other buildings of its time, such as the main church of the Khakhu monastery, the Cathedral of Oshkvank (963-973) and the Cathedral of Bagrat in Kutaisi (1003). The rich décor of the churches mentioned, the communality of symbolic pictures and ideas on which they are based are conditioned by the fact that all of them were royal commissions and aimed to express notions about the perfect ruler and the 'perfect country' built by him.

Анна Захарова

Россия, Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова

РОСПИСИ ИШХАНСКОГО СОБОРА И ВИЗАНТИЙСКОЕ ИСКУССТВО X-XI ВВ.

Монументальная живопись Тайка/Тао второй половины X - первой половины XI в. представляет собой интереснейшее явление. В эту эпоху интенсивного политического и культурного взаимодействия с Византией здесь создаются росписи знаменитых соборов Отхта Экклесия, Ишхани, Хахули, Ошки. При всем своеобразии архитектуры, скульптурного оформления и иконографических программ этих храмов, их живопись в целом очень близка византийскому искусству.

До сих пор росписи соборов Тайка/Тао рассматривались преимущественно в контексте искусства Закавказья. Хотя они